

บทบาทหมอเมืองในการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ตำบลดงมะตะ จังหวัดเชียงราย

พิมพ์ทรัพย์ พิมพ์สิทธิ์

สาขาการจัดการภูมิปัญญาและทรัพยากรทางวัฒนธรรม สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย 57100

ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: pimsub99@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของหมอเมืองในการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ หมอเมืองตำบลดงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลวิจัยพบว่า หมอเมืองเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมให้ประชาชนในตำบลดงมะตะพึ่งตนเองด้านสุขภาพ และบทบาทของหมอเมือง

แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคลในฐานะหมอผู้ให้การรักษา 2) ระดับชุมชนในฐานะผู้รู้หรือปราชญ์ของชุมชน และ 3) ระดับสังคมในฐานะผู้มีจิตอาสาและมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนนโยบายที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทำให้ชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น การนำองค์ความรู้มาจัดการอย่างเป็นระบบและจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักรู้ รักและหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่เป็นสมบัติของชุมชน และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ

คำสำคัญ: จังหวัดเชียงราย ตำบลดงมะตะ หมอเมือง การพึ่งตนเอง

The Roles of a Folk Healers in Relation to Self-Reliance Health Care of the Folks at Tambon Dong Ma da, Chiang Rai Province

Pimsub Pimpisut

Wisdom and Cultural Resources Management Program, School of Social Sciences, Chiang Rai Rajabhat University, Chiang Rai Province, Thailand 57100

Corresponding author's E-mail: pimsub99@gmail.com

Abstract

This research aims to study the roles of folk healers in encouraging the community to rely on themselves in health care. The main data sources are folk healers in Tambon Dong Ma Da, Mae Lao district, Chiang Rai province. Data collection is through in-depth interviews and participant observations method. The findings show that folk healers play an important role in promoting Dong Ma Da people's awareness in health care. The roles of folk healers are identified in three aspects: 1) as

an individual healer, 2) as a guru or sage who influences the community, and 3) as a driving force for the society's policy, especially the one dealing with local wisdom. These healers are the keys to raise the community awareness and appreciation of local wisdom. The community has developed systemic knowledge management and local wisdom curriculum for learning. Such awareness and management help to instill gratitude, and value appreciation since the people regard the local wisdom as the community's property, to be applicable for self-reliance in health care.

Keywords: Chiang Rai province, Tambon Dong Ma da, Folk healers, Self-reliance

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นทุนทางสังคมที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่างๆ ทั้งอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และ เครื่องนุ่งห่ม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ และปรับให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่นเดียวกับการดูแลสุขภาพ ชุมชนด้วยหมอพื้นบ้าน เป็นความรู้ที่ฝังและแฝงอยู่ในคน เป็น ความรู้ที่เจ้าของได้เรียนรู้จากประสบการณ์เป็นหลัก สามารถเยียวยารักษาโรคต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตอบสนองต่อปัญหาความเจ็บป่วยบางประการได้อย่างเหมาะสม ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เสือกสรร ประด่าง พัฒนา ถ่ายทอด สืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับ ยุคสมัย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2547) ภูมิปัญญาของไทยมีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น เกษตรกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรม และ ภาษา กล่าวได้ว่า วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา เป็นสิ่งสะท้อน ถึงความสามารถของคนในท้องถิ่นอันเกิดจากการสั่งสมสติปัญญา ความรู้ที่หลากหลาย และการปรับตัวผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติ กระบวนการเหล่านี้ ได้ผ่านมามากหลายชั่วอายุคนจนสืบทอดเป็นวิถีในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสังคมไทย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

หมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านล้านนาใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ตอนบน เป็นผู้มีความรู้ด้านการดูแลสุขภาพด้วยองค์ความรู้และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาล้านนา ที่สืบทอด กันมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ซึ่งมีระบบการรักษาแบบ องค์กรวม (Holistic) คือ ดำเนินถึงกาย จิตและวิญญาณ โดยพิธีกรรม และสมุนไพรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีเป้าหมายคือสุขภาพของ คนในชุมชน หมอเมืองไม่ใช้วิชาชีพ แต่เป็นตำแหน่งทางสังคม ที่ชุมชนมอบให้แก่บุคคลที่สังคมยกย่องในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์ และเยียวยารักษาปัญหาของคนในชุมชน (Traditional healer) โดยเฉพาะเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ (รังสรรค์ จันดี, 2547) ซึ่งระบบสุขภาพ ในสังคม ควรประกอบด้วยการแพทย์มากกว่า 1 ระบบ เนื่องจาก ไม่มีระบบใดที่มีความสมบูรณ์แบบในตัวเอง ตอบสนองความเจ็บ ป่วยของผู้ป่วยและผู้เกี่ยวข้องในทุกมิติ จำแนกเป็น 3 ระบบ ได้แก่ ระบบการแพทย์ภาคประชาชน (Popular sector) ระบบการแพทย์ พื้นบ้าน (Folk or Indigenous sector) และระบบการแพทย์เชิงวิชาชีพ (Professional sector) เมื่อเกิดความเจ็บป่วย บุคคลไม่ได้พึ่งพา ระบบใดระบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ป่วย ครอบครัว และชุมชน จะดูแลกันด้วยวิธีการที่หลากหลาย ตามประสบการณ์ที่ไหลเวียน อยู่ภายในชุมชนและเลือกใช้เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น โดยระบบ การแพทย์ภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลสุขภาพตนเอง (Self-care) และขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของ

บุคคลหรือชุมชนนั้นๆ (ชนิดา มัททวงกูร และคณะ, 2557) การ รักษาของหมอพื้นบ้านมีวิธีเลือกการรักษาให้เหมาะสมกับสาเหตุของ โรคสำหรับผู้ป่วยแต่ละคน และมีการผสมผสานแนวคิดเชื่อมโยง ระหว่างธรรมชาติและเหนือธรรมชาติในกระบวนการรักษาความ เจ็บป่วยของผู้คนในชุมชน โดยใช้ทรัพยากร เทคโนโลยี ความเชื่อ และพิธีกรรมภายในชุมชนเป็นหลักในการรักษา เช่น การใช้ยา สมุนไพร ผสมผสานกับการเป่ามนต์คาถา เป็นการผสมผสาน สามารถเพื่อการพึ่งตนเอง และเป็นที่พักของคนในชุมชนใกล้เคียง มิได้เป็นอาชีพหลักในการประกอบอาชีพ โดยใช้สมุนไพรที่ปลูก หรือซื้อจากร้านขายยาสมุนไพร (สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ, 2556) ปัจจุบันภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคยถูกมองว่าล้าสมัย ได้รับการ ยอมรับอีกครั้งจากศาสตร์แขนงต่างๆ ในฐานะทุนทางปัญญา สังคม และวัฒนธรรม ที่นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย (สิริมาส เสงร์ศรี, 2547)

การศึกษาบทบาทของหมอเมืองในตำบลดงมะเดะ อำเภอ แม่ลาว จังหวัดเชียงราย ที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็น “หมอ เมือง” นั้น พบว่าหมอเมืองส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีความรู้ด้านการ ดูแลสุขภาพพื้นบ้าน และอาศัยอยู่ในชุมชนตำบลดงมะเดะ ได้รับการยอมรับให้มีบทบาทในการดูแลสุขภาพด้วยวิธีการที่หลากหลาย ผสมผสานกัน เช่น การนวด การใช้สมุนไพร พิธีกรรม เป็นไปตาม ธรรมชาติ วัฒนธรรม และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน หมอเมืองมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม ใช้ความรู้ภูมิปัญญาเพื่อ ดูแลสุขภาพให้กับคนในชุมชน โดยตั้งชื่อศูนย์เรียนรู้ว่า “ศูนย์เขียน สู้ภูมิปัญญาหมอเมือง” เพื่อให้บริการดูแลสุขภาพ ในฐานะจิตอาสา ร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่นคือ โรงพยาบาลแม่ลาว การอบรมให้ ความรู้ การดูแลและสร้างเสริมสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และ การจัดการทรัพยากรป่าสมุนไพร

ปัจจุบัน หมอเมืองในตำบลดงมะเดะ แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ และบทบาทในการดูแลสุขภาพที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน โดย ได้รับการพัฒนาและหนุนเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงพยาบาลแม่ลาว โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เทศบาล ตำบลดงมะเดะ เป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำ ดำเนินการร่วมกันอย่างมี ประสิทธิภาพ เห็นประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และ เชื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชน เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสมุนไพรท้องถิ่น และทำให้ชุมชนยังคงมีการใช้ภูมิปัญญาใน การดูแลสุขภาพ โดยหมอเมืองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ทำให้คนใน ชุมชนได้รับการดูแลสุขภาพ และเกิดการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

ดังนั้นหมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านล้านนา จึงเป็นผู้มีบทบาท สำคัญและทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญา ท้องถิ่น เป็นผลให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิจัยศักยภาพและบทบาทของ หมอเมืองที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation action research) โดยการพัฒนาจิตวิทยวิจัย เสนอและสร้างความเข้าใจแก่ชุมชน รวมถึงการถอดบทเรียน และคืนข้อมูลแก่ชุมชน วิธีดำเนินการวิจัยมีดังนี้

1) **ขอบเขตการวิจัย** ประกอบด้วย 1) ด้านประชากรที่ศึกษา ได้แก่ กลุ่มหมอมืองหรือหมอมือพื้นบ้านล้านนา จำนวน 8 คน ในตำบลดงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย และเป็นสมาชิกของสภาหมอมืองล้านนา จังหวัดเชียงราย และกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหมอมือง 2) ด้านเนื้อหา ได้แก่ บริบทชุมชน ตำบลดงมะตะ วิธีการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ศักยภาพและบทบาทหมอมืองในการดูแลสุขภาพ รูปแบบการพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน และ 3) ด้านพื้นที่ ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ตำบลดงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย

2) **เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล** ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแนวคำถามในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1) **การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)** หมอมืองในตำบลดงมะตะ จำนวน 8 คน โดยมีแนวคำถาม เกี่ยวกับความสามารถของหมอมืองในการดูแลสุขภาพในชุมชน เช่น องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่หมอมืองใช้ในการดูแลสุขภาพ วิธีการ สมุนไพรที่ใช้ และผลการรักษาที่ผ่านมา และบทบาทของหมอมืองในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน และบทบาทอื่นๆ ในสังคม

2.2) **การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม** โดยการเข้าร่วมกิจกรรมการให้บริการดูแลสุขภาพที่ศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหมอมือง และสังเกตบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้อง เช่น การมีส่วนร่วมและการให้ความร่วมมือของคนในชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.3) **การสนทนากลุ่ม (Focus group)** ผู้เข้ารับบริการหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรมในรูปแบบการคืนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของตนเอง และการไปหาหมอมืองเพื่อปรึกษาและรักษาอาการเจ็บป่วย

3) ขั้นตอนการวิจัย

3.1) **การวางแผนการวิจัย** ประกอบด้วย 1) การลงพื้นที่และประสานความร่วมมือกับผู้นำชุมชน ประธานหมอมือง เพื่อเข้าร่วมการจัดกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหมอมือง 2) ประชุมกลุ่มผู้ช่วยนักวิจัย เพื่อกำหนดกรอบและประเด็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการเก็บข้อมูล 3) สสำรวจข้อมูลบริบทชุมชน ในตำบลดงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย 4) เตรียมเครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแนวทาง

การสัมภาษณ์ ทำการตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือ โดยนำข้อคำถามไปสัมภาษณ์กับหมอมืองในอำเภอเมืองจำนวน 3 คน และนำมาปรับปรุงแก้ไข

3.2) **การดำเนินการวิจัย** ประกอบด้วย 1) การสำรวจข้อมูลบริบทชุมชน ประกอบด้วยข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจากเทศบาลตำบลดงมะตะ และวิธีการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการโดยสำนักวิชาสังคมศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มชมรม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ปรารถนุชาบ้าน กลุ่มหมอมือพื้นบ้าน กลุ่มหมอมือง เป็นต้น 2) การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มหมอมืองในศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาหมอมือง ทุกสัปดาห์ที่ 3 ของเดือน จำนวน 6 ครั้ง ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – กรกฎาคม พ.ศ. 2560 และบันทึกข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรม (ภาพที่ 1) 3) สัมภาษณ์เชิงลึกหมอมือง จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นสมาชิกของสภาหมอมืองล้านนา จังหวัดเชียงราย ที่ได้รับการยอมรับและมีความรู้ในการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 4) การสนทนากลุ่มย่อย เพื่อคืนข้อมูลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของตนเอง และการไปหาหมอมืองเพื่อปรึกษาและรักษาอาการเจ็บป่วย

4) การวิเคราะห์ข้อมูล

การจำแนกข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพของหมอมือง และข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทในด้านการส่งเสริม การรักษา และบทบาทอื่นๆ ที่สำคัญของหมอมืองในตำบลดงมะตะ จากนั้นนำมาสังเคราะห์บทบาทของหมอมืองในการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพ และจัดทำเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมรูปแบบการพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพ

ผลการวิจัย

ตำบลดงมะตะมีวิธีการดูแลสุขภาพหลากหลายรูปแบบ ทั้งการดูแลด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน และการแพทย์พื้นบ้าน เช่น การใช้สมุนไพร การใช้พิธีกรรม และการนวด รวมถึงมีการอนุรักษ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นในป่าชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการดูแลสุขภาพให้กับคนในชุมชน ซึ่งผลการศึกษาศักยภาพและบทบาทของหมอมือง มีดังนี้

1) ศักยภาพและบทบาทของหมอมือง

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของหมอมืองตำบลดงมะตะ พบว่า หมอมืองหรือหมอมือพื้นบ้านล้านนา เป็นผู้ที่มีความรู้ในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดูแลให้เกิดสุขภาวะที่ดีในชุมชน ซึ่งไม่ได้หมายถึงสุขภาพที่แข็งแรงและปราศจากโรคเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึง การดูแลให้คนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง การอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสงบสุข รวมถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างรู้คุณค่า

ภาพที่ 1 การดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ตำบลดงมะเดะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย

ซึ่งการดูแลสุขภาพและความเจ็บป่วยของผู้คนยังต้องพึ่งพาหมอพื้นบ้านในชุมชน ทำให้หมอเมืองได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน และเป็นผู้นำตามธรรมชาติโดยไม่มีการจัดตั้ง

1.1) ศักยภาพของหมอเมือง

หมอเมืองในตำบลดงมะเดะ ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี ประกอบอาชีพรับจ้าง และทำเกษตรกรรม จากการสำรวจเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 มีจำนวนหมอเมือง 21 คน พบว่าหมอเมืองมีองค์ความรู้และศักยภาพในการดูแลสุขภาพชุมชน ด้วยวิธีการดูแลสุขภาพตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังแสดงในตารางที่ 1

จากข้อมูลพื้นฐานของหมอเมืองและวิธีการดูแลสุขภาพ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) พิธีกรรมบำบัด 2) กายบำบัด 3) สมุนไพรบำบัด และ 4) พฤติกรรมบำบัด ดังแสดงในตารางที่ 2

1.2) บทบาทของหมอเมืองในการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในการดูแลสุขภาพ

หมอเมืองมีความสัมพันธ์กับชุมชนและมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับคน ชุมชน และสังคม จากการศึกษาพบว่า หมอเมืองเป็นผู้มีศักยภาพในการดูแลสุขภาพและมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพ โดยแบ่งบทบาทตามความสัมพันธ์กับชุมชน ได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1.2.1) ระดับบุคคล ในฐานะที่เป็นหมอผู้ให้การรักษา

หมอเมืองในตำบลดงมะเดะให้ความสำคัญกับผู้ป่วยเหมือนเป็นญาติพี่น้องในการรักษา ไม่เรียกร้องค่าตอบแทน อาจมีค่าให้ว่ครูซึ่งเป็นเงินจำนวนไม่มาก ผู้ป่วยคือคนในชุมชน เป็นที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ ใช้องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ใช้ความชำนาญตามประสบการณ์ รวมถึงการศึกษาจากครูอาจารย์ และตำรายาโบราณ ทำให้มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภูมิปัญญาซึ่งเป็น

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของหมอมือเมืองและวิธีการดูแลสุขภาพของหมอมือเมืองในตำบลดงมะตะ

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	หมู่	บ้าน	วิธีการดูแลสุขภาพ
1	นายอินทร์ใจ จักรใจ	6	บ้านสันตันแหน	พิธีกรรมบำบัด (วาไม้)
2	นายคำปัน ปัญญาวงศ์	6	บ้านสันตันแหน	พิธีกรรมบำบัด (เซ็ดแหก)
3	นายศรีมูล คำน้อย	6	บ้านสันตันแหน	พิธีกรรมบำบัด (น้ำมนต์)
4	นายมูล ปิงแก้ว	6	บ้านสันตันแหน	พิธีกรรมบำบัด (ฮ้องขวัญ)
5	นายจันทร์ พงสมุทร์	6	บ้านสันตันแหน	สมุนไพร (โรคนิว)
6	นายสมาน สุธอนู	7	บ้านดงมะตะ	สมุนไพร
7	นายตีบ กาวีโล	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรมบำบัด
8	นายอุ้นคำ (ไม่ทราบนามสกุล)	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรม
9	นายแก้ว ปุทาอูต	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรม
10	นายคำอ้าย กาวีโล	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรมบำบัด (หมอเป่า)
11	นางนาง บัวใจ	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรม
12	นางมอย ดวงแก้ว	10	บ้านหัวทุ่ง	พิธีกรรม/นวด
13	พระครูสุวิวัฒน์ ธรรมสถิต	3	ร่องศาลา	กายบำบัด/สมุนไพร
14	นายหนานปัน คีลา	12	บ้านหนองเก้าห้อง	พิธีกรรมหมอน้ำมนต์
15	นายสังวาลย์ (ไม่ทราบนามสกุล)	12	บ้านหนองเก้าห้อง	หมอสมุนไพร
16	นายขันแก้ว บุรพา	12	บ้านหนองเก้าห้อง	พิธีกรรม (หมอเป่า)
17	นายเหมย ชัยวัน	12	บ้านหนองเก้าห้อง	พิธีกรรม (หมอน้ำมนต์)
18	นายทองเริ่ม ช่อจำปี	16	ปาก่อพัฒนา	กายบำบัด/พิธีกรรม
19	นางลัดดา ช่อจำปี	16	ปาก่อพัฒนา	กายบำบัด (นวด)
20	นางอารีย์ ธรรมธิ	16	ปาก่อพัฒนา	กายบำบัด (นวด)
21	นายเลื่อน ขจรคำ	16	ปาก่อพัฒนา	กายบำบัด (รักษากระดูกหัก)

ตารางที่ 2 แสดงประเภทของการดูแลสุขภาพของหมอมือเมืองตำบลดงมะตะ

ลำดับ	ประเภทของหมอมือเมือง	จำนวน (คน)	ร้อยละ	หมายเหตุ
1	พิธีกรรมบำบัด	12	57.14	
2	กายบำบัด	4	19.05	
3	สมุนไพรบำบัด	3	14.29	
4	พฤติกกรรมบำบัด	2	9.52	- พิธีกรรมบำบัดร่วมกับสมุนไพรบำบัด - พิธีกรรมบำบัดร่วมกับกายบำบัด
	รวม	21	100	

ความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น การนวด การใช้สมุนไพร การใช้พิธีกรรมต่างๆ ทำให้คนไข้มีความเชื่อมั่นและศรัทธาในหมอมือเมือง เป็นที่เคารพรักของคนในชุมชน ลักษณะความสัมพันธ์ของหมอมือเมืองกับผู้ป่วยเป็นโครงสร้างแนวราบที่มีลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายติ และเพื่อนฝูงที่ยังคงมีอยู่ในสังคมชนบท เพราะหมอมือเมืองเป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชน มีน้ำใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล เชื้ออาหารต่อกันโดยมิได้

คำนึงถึงผลประโยชน์หรือค่าตอบแทนที่จะได้รับ แต่มุ่งเน้นเพื่อให้ผู้ป่วยมีสุขภาพที่แข็งแรงขึ้น ดังนั้นการปฏิบัติจึงมีลักษณะของความเมตตา การรักษาจึงเป็นแบบการไปมาหาสู่ ไปเยี่ยมเยือนสอบถามสารทุกข์สุขดิบ ดังภาพที่ 2

ชาวบ้านที่มาหาหมอมือเมืองจะเป็นกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุ ที่มีอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น ปวดเมื่อย ท้องเสีย

ภาพที่ 2 การดูแลสุขภาพชุมชนด้วยภูมิปัญญาของหมอเมืองในตำบลดงมะตะ

เป็นไข้ หรือเชื่อว่าเจ็บป่วยจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ และสามารถจัดการอาการเหล่านั้นโดยไม่ต้องไปโรงพยาบาล ซึ่งหมอเมืองจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมารักษา แต่ไม่นิยมจดบันทึกข้อมูลการรักษาผู้ป่วย ชาวบ้านจะช่วยสนับสนุนหมอเมืองในรูปแบบต่างๆ เช่น การไปรักษา การซื้อยาพื้นบ้านมาใช้ เป็นลักษณะการค้าขายบนพื้นฐานของการให้และรับ โดยไม่หวังผลกำไร ทำให้หมอเมืองเป็นที่ยอมรับ และเคารพของคนในชุมชน

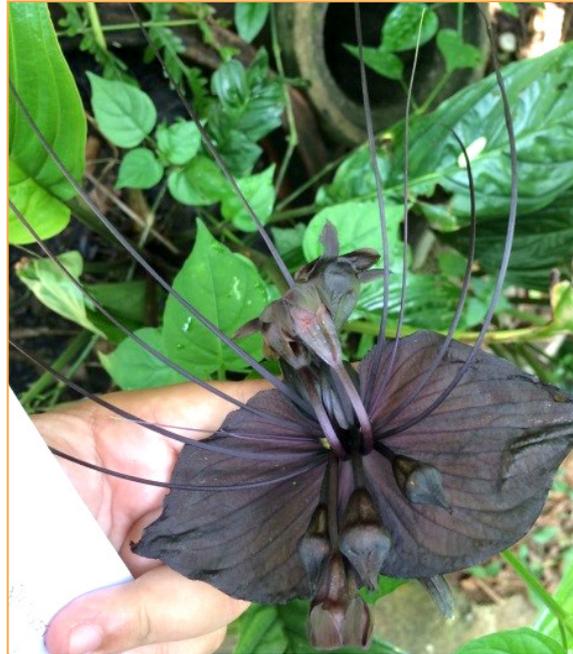
หมอเมืองจะแบ่งปันความรู้ ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนและแบ่งปันสมุนไพร คนส่วนใหญ่ที่มาหา นอกจากจะมารักษาแล้ว ยังมาพูดคุยสอบถาม เพราะทราบว่ามีความรู้ด้านสมุนไพร ภายในบ้านของหมอเมืองจะปลูกต้นไม้หลากหลายชนิดไว้รอบบริเวณบ้าน เพื่อให้ง่ายต่อการนำไปใช้ จากการสำรวจพบว่าภายในบ้านหมอเมืองมีสมุนไพรมากกว่า 20 ชนิด ทั้งที่ปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ สามารถใช้ดูแลสุขภาพ รักษาอาการเจ็บป่วยทั้งทางร่างกายและพิธีกรรม เช่น เป็นไข้ หวัด ปวดเมื่อย ท้องเสีย แผลงสัตว์กัดต่อย และบำรุงกำลัง เป็นสมุนไพรท้องถิ่น เช่น ดิงหว่า (ว่านค่างควาดำ หรือ เนรภูศรี) ที่มีสรรพคุณช่วยเจริญอาหาร แก้อาการไข้ และชางในเด็ก พริกงาสา (ผักจ้ำ) ใช้สำหรับผู้ที่มีการคันตามผิวหนัง แก้ลมพิษ เป็นกลาก เกี๊ยง และสามารถนำผลสุกมาตากแห้งบดผสมน้ำผึ้งรับประทานเป็นยาลูกกลอนบำรุงเลือด เสลดพังพอน หรือ พญาขอ ใช้รักษาแผล แผลงสัตว์กัดต่อย มะตาเสือ (ยอ) ช่วยให้เจริญอาหาร ลดความดัน รวมถึงช่วยรักษาอาการไข้ ปวดศีรษะ ลูกใต้ใบ แก้ไข้ บรรเทาอาการอ่อนเพลีย

จากการทำงาน บรรเทาอาการผื่นคัน เป็นต้น นอกจากนี้ภายในบริเวณบ้านยังปลูกสมุนไพร เช่น ล้มป่อย เกี๊ยงปลาช่อน ขมิ้น ว่านหางจระเข้ ผักหัวหนมู หรือกระทิงหมาบ้า บอระเพ็ด จักค้านแดง (สะคร้าน) กวาวเครือ ตะลิงปลิง และพืชสวนครัวอื่นๆ อีกหลายชนิด ดังภาพที่ 3 ซึ่งจะนำสมุนไพรต่างๆ มาทำยา เป็นยาต้ม ยาเดี่ยว ยาตำรับ และลูกประคบ ตามความต้องการของคนในชุมชน การเพาะพันธ์สมุนไพรที่มีสรรพคุณ และแบ่งปันให้กับผู้อื่นเป็นการลดค่าใช้จ่าย และไม่จำเป็นต้องไปโรงพยาบาล ดังตัวอย่างจากความคิดเห็นของ นางถนอม (นามสมมุติ) อายุ 70 ปี ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมสนทนากลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสมุนไพรท้องถิ่น เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2560 ... “สมุนไพรยังใช้ดูแลตัวเองอยู่ ปลูกไว้หน้าบ้าน ใช้ทำกับข้าวด้วย”... จึงเห็นได้ว่าเป็นความรู้แฝงอยู่ในชุมชน และไม่ได้ดึงออกมาหรือชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2.2) ระดับชุมชน ในฐานะผู้รู้หรือปราชญ์ของชุมชน ความเจ็บป่วยของคนในชุมชนดงมะตะ ส่วนหนึ่งเกิดจากความเชื่อที่ว่า เกิดจากการกระทำจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผิดผี ผีปู่ย่า ลงโทษ การทำไม่ถูกต้องตามขนบประเพณี จึงทำให้เกิดอุบัติเหตุ เกิดความขัดแย้งของคนในครอบครัว หรือมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นในชุมชน หมอเมืองจึงเป็นบุคคลที่เป็นผู้จัดการความสัมพันธ์เหล่านั้นให้ดีขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาในรูปแบบต่างๆ เช่น การเลี้ยงผี การสูชั้วญสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ลดความขัดแย้งในชุมชนผ่านพิธีกรรม

เกล็ดปลาซ่อน

เนรฤศรี (ว่านค้ำคาวดำ)

พริงกาสา (ผักจ้ำ)

ลูกใต้ใบ

ภาพที่ 3 สมุนไพรชนิดต่างๆ ที่ปลูกภายในบริเวณบ้านหอมเมือง

เนื่องจากชุมชนยังคงมีความศรัทธาและมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้พิธีกรรม เช่น การฮ้องขวัญ เข้าทรง เป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเยียวยาครอบครัว เช่น หากได้รับอุบัติเหตุที่ทำให้เกิดอาการตกใจ เสียขวัญรู้สึกตื่นตระหนก ซึ่งได้รับการวินิจฉัยจากหมอเมืองว่าเกิดจากการกระทำของสิ่งเหนือธรรมชาติ จะใช้วิธีการส่งเคราะห์ และฮ้องขวัญ เพื่อเป็นการให้กำลังใจผู้เจ็บป่วย ให้มีร่างกายแข็งแรง รวมถึงหากได้รับตำแหน่งใหม่ มีหน้าที่การงานที่ดีขึ้น หรือเดินทางไกล ก็จะทำพิธีส่งเคราะห์ให้กับบุคคลนั้น เพื่อช่วยปัดเป่าเรื่องร้ายๆ ออกไป ดังภาพที่ 4

หอมเมืองเป็นจุดเชื่อมของคนในชุมชนและมีกิจกรรมร่วมกันภายในศูนย์เสียนัฐภูมิปัญญาหอมเมือง ทำให้คนในชุมชนยังคงรวมตัว เช่น แม่อุ้ย (นามสมมุติ) อายุ 68 ปี กล่าวว่ ... “มาเจอกันที่ศูนย์ มาทำกิจกรรมร่วมกัน ดูแลกันเอง ได้กินยาต้ม ได้นวด”... นอกจากนี้จะเป็นการดูแลสุขภาพแล้ว ยังเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหอมเมืองกับหมอเมือง ในเรื่องวิธีการรักษา ยาสมุนไพร ผลของการรักษา ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันและเกิดการยอมรับระหว่างหมอ มีการพัฒนาและประยุกต์องค์ความรู้ของหมอแต่ละคนนำไปปรับใช้ให้เหมาะกับตนเอง นอกจากนี้ยังมี ความสัมพันธ์ระหว่างหอมเมืองและลูกศิษย์ ที่สนใจในการเรียนรู้

ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพ เช่น การนวด รวมถึงเคยเป็นผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาแล้วหายจากอาการเจ็บป่วย การเข้าร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนทำให้เห็นประโยชน์และตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของสุขภาพจึงมีความต้องการที่จะสืบทอดภูมิปัญญา

หมอเมืองจึงมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะหมอเมืองเป็นบุคคลที่สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่

มาใช้ประโยชน์อย่างมีคุณค่า และเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม นอกจากยาสมุนไพรที่ปลูกภายในบ้านแล้ว ยังมีสมุนไพรจากป่าชุมชน หมอเมืองรวมกลุ่มกับคนในหมู่บ้าน ร่วมคิด ร่วมทำ และดำเนินการร่วมกันเพาะกล้าพันธุ์ไม้สมุนไพรเพื่อปลูกและขยายพันธุ์จากบ้านสู่ป่าชุมชน สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้งสุขภาพ และสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 4 หมอเมืองและเครื่องประกอบพิธีกรรม

ภาพที่ 5 หมอเมืองและสมุนไพรที่ปลูกภายในบริเวณบ้าน

1.2.3) ระดับสังคมในฐานะผู้มีจิตอาสา หมอเมือง ยังมีบทบาทหน้าที่อื่นๆ ในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้นำด้านการเกษตร เนื่องจากได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้นำของกิจกรรมในหมู่บ้าน ได้รับการยอมรับทั้งจากคนในชุมชน และจากองค์กรภายนอก จึงได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพสมุนไพร ให้กับหน่วยงานต่างๆ และการจัดกิจกรรมอาสาให้บริการดูแลสุขภาพในชุมชน ในสัปดาห์ที่ 3 ของทุกเดือน ณ ศูนย์เฮียนฮู้ ภูมิปัญญาหมอเมือง ดังแสดงในภาพที่ 6 ซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านป่าก่อพัฒนา หมู่ที่ 16 และหมุนเวียนไปในแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงได้เข้าร่วมเป็นจิตอาสาในการดูแลผู้ป่วยด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงพยาบาลแม่ลาว เช่น การสู่วัทยา การนวด เป็นต้น และยังมี การส่งต่อผู้ป่วยระหว่างโรงพยาบาลและหมอเมืองในการดูแลสุขภาพ ทำให้ได้รับการยอมรับจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐให้เข้าร่วมเป็นกิจกรรมหลักของกิจกรรมอำเภอฮ่อม คือ

การออกหน่วยบริการชุมชน

นอกจากนี้ มีกลุ่มองค์กรมาศึกษาดูงานเพื่อเรียนรู้การทำงานของหมอเมือง เช่น มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล และมูลนิธิด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงใช้บทบาทในการเป็นตัวแทนของหมอเมืองมีส่วนร่วมทำงานในสภาหมอเมือง ล้านนา จังหวัดเชียงราย ซึ่งก่อตั้งโดยเครือข่ายของหมอเมืองในจังหวัดเชียงราย ทั้ง 18 อำเภอ เป็นองค์กรที่ทำงานเพื่อพัฒนาศักยภาพภูมิปัญญาหมอเมือง และมีกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การปรับปรุงยกระดับศูนย์เรียนรู้ การส่งเสริมปลูกสมุนไพรเพื่ออนุรักษ์ป่าและสมุนไพร ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น และมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อน พรบ.สุขภาพแห่งชาติ ในประเด็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สนับสนุนการใช้กระบวนการให้ชุมชนพึ่งตนเอง และสร้างเสริมสุขภาพให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต

ภาพที่ 6 ศูนย์เฮียนฮู้ภูมิปัญญาหมอเมือง ตำบลงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย

อภิปรายและสรุปผล

หมอเมืองมีบทบาทในการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งตนเองด้านสุขภาพ สามารถแบ่งได้ 3 ระดับ คือ 1) ระดับบุคคล ในฐานะของหมอผู้ให้การรักษา 2) ระดับชุมชน ในฐานะปราชญ์ชุมชน และ 3) ระดับสังคม ในฐานะผู้มีจิตอาสา จากการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) ศักยภาพของหมอเมืองในการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า หมอเมืองมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาเป็นที่ยอมรับของชุมชนตำบลดงมะเดะและชุมชนยังคงใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัว

2) หมอเมืองมีบทบาทสำคัญในระบบการดูแลสุขภาพชุมชนด้านการรักษา การส่งเสริม การป้องกันและการฟื้นฟูสุขภาพโดยร่วมกับโรงพยาบาลแม่ลาว โดยเฉพาะบทบาทสำคัญในการเป็นจิตอาสาของศูนย์มิตรภาพบำบัดและกิจกรรมอำเภอเยี่ยม ซึ่งได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ

3) บทบาทในฐานะจิตอาสา ร่วมกับโรงพยาบาลแม่ลาวเป็นบทบาทสำคัญที่ทำให้หมอเมืองยังคงใช้ภูมิปัญญาและศักยภาพในการเป็นที่พึ่งของชุมชนและเป็นเครือข่ายสำคัญในการหนุนเสริมให้ชุมชนกลับมาใช้ภูมิปัญญาในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ

หมอเมืองเป็นผู้มีความสำคัญและมีบทบาทในการส่งเสริมให้คนในชุมชนเกิดการพึ่งตนเองในด้านสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ภูมิปัญญาที่ได้เรียนรู้จากบรรพบุรุษ และประสบการณ์ และใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพ เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต ซึ่งการศึกษาเรื่องการสังเคราะห์และการปรับตัวและจุดยืนของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบสุขภาพชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี (ชนิดา มัททวงกูร และคณะ, 2557) ได้อธิบายการดูแลสุขภาพของคนบ้านทวน พบว่าภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะมีการดูแลสุขภาพแบบผสมผสาน ทั้งการแพทย์แผนปัจจุบัน การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก ตามความเชื่อ ประสบการณ์ และแหล่งทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ที่ตัดสินใจเลือกใช้ภูมิปัญญา การแพทย์พื้นบ้าน ทั้งที่เลือกใช้สมุนไพรเป็นอันดับแรก หรือบางคนอาจไปโรงพยาบาลก่อน เมื่อไม่หายจึงกลับมารักษาแบบพื้นบ้าน ซึ่งภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพตนเอง คนบ้านทวนมีภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดไหลเวียนอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีต ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ แมลงกัดต่อยใช้เสลดพังพอน หรือต้นเขยตายแผ่ขยายปรกตากับเหล่านำมาทา เป็นใช้หว่าดกินฟ้าทะลายโจร ปวดท้อง ท้องอืดกินขมิ้นชันหรือขิง เป็นต้น แหล่งทรัพยากรส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรที่เก็บได้ตามป่าใกล้ชุมชน และพืชสมุนไพรบางชนิดที่ใช้บ่อยอาจนำมาปลูกไว้ที่บ้าน จะได้ไม่ต้องเสียเงินซื้อ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ (2556) ที่ศึกษาพืชสมุนไพรประจำถิ่นและ

ภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้าน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ประชาชนมีความรู้เรื่องสมุนไพรอยู่ในเกณฑ์ดี และสนใจเรื่องของการใช้สมุนไพร ภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรมักเป็นเรื่องการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยพื้นฐานในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นอาการกลุ่มโรคที่ไม่รุนแรงนัก คือ ท้องผูก ท้องเสีย แผลในกระเพาะ ไอ เจ็บคอ ขับเสมหะ เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเองที่คล้ายคลึงกับการดูแลสุขภาพพื้นบ้านของชุมชนตำบลดงมะเดะ

หมอเมืองเป็นผู้มีองค์ความรู้เฉพาะด้านและมีภูมิปัญญาที่อยู่ภายในตนเอง (Tacit knowledge) ซึ่งความรู้ที่ถ่ายทอดเกิดจากการบอกเล่า ไม่มีการจดบันทึกอย่างเป็นทางการซึ่งเป็นระบบซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยการศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก (ปิยนุช ยอดสมสวย และ สุพิมพ์ วงศ์ทองแท้, 2552) โดยผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เป็นศาสตร์ในการดูแลสุขภาพของประชาชนที่อาศัยความเชื่อ ความศรัทธาและอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก มีการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป การรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณ ไม่ใช้การเรียกร้องค่าตอบแทน องค์ความรู้ดังกล่าวไม่มีการบันทึกข้อมูลเก็บไว้ ทำให้องค์ความรู้จะสูญสิ้นไปพร้อมกับหมอพื้นบ้าน และการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร (จันทร์ทิรา เจียรณัย และคณะ, 2555) ที่มีข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยในด้านการพัฒนาองค์ความรู้จากข้อจำกัดของการได้มาซึ่งความรู้เรื่องสมุนไพรที่มาจาก การบอกเล่าโดยผู้รู้ ไม่มีการจดบันทึก และไม่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้เรื่องสมุนไพรจึงอาจจะเบี่ยงเบน เลอะเลือนไปตามกาลเวลา

หน่วยงานบริหารส่วนท้องถิ่นควรมีการรวบรวมทำเนียบหมอสมุนไพร จัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ทวนสอบความรู้เรื่องสมุนไพรซึ่งกันและกัน มีการจดบันทึกองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร และวางแผนการสืบทอดองค์ความรู้ให้ต่อเนื่อง รวมถึงด้านการควบคุมคุณภาพสมุนไพร หน่วยงานด้านการเกษตรควรมีการศึกษาและส่งเสริมการปลูกสมุนไพรหายาก เพื่อให้มีตัวยาคเพียงพอแก่การใช้งาน รวมทั้งควรมีการศึกษาองค์ประกอบ ขนาดของยาสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ นอกจากนี้ ในด้านการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุที่ยังใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับการศึกษาของ เต็นศักดิ์ หอมหวล และคณะ (2559) ที่ศึกษาการจัดการความรู้เพื่อการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง บ้านชบา อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก พบว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง โดยการทำลูกประคบสมุนไพร และการอบสมุนไพร การเสริมสร้างการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง สามารถนำผลการฝึกอบรมไปใช้ในการดูแลสุขภาพได้จริงโดยเฉพาะวัตถุประสงค์สมุนไพร

มีเกือบทุกครัวเรือนในชุมชน แต่วัตถุประสงค์บางส่วนประกอบบางอย่าง ต้องการซื้อจากภายนอกชุมชนและมีราคาค่อนข้างสูง

ปัจจุบันหมอมือเมืองในตำบลดงมะตะ ยังคงมีบทบาทและความสำคัญในชุมชน ควบคู่ไปกับการรักษาแบบแผนปัจจุบัน และมีแนวทางในการดูแลสุขภาพตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ว่า มีการรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งควรสนับสนุนให้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ให้กับเยาวชนในรูปแบบของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการสืบทอดอย่างเป็นระบบ ให้ความรู้โดยเน้นสมุนไพรมืออยู่ในชุมชน มีกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาจารย์ กลุ่มสตรี เพื่อตระหนักถึงการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรรักษาโรคของตนเองและปรับปรุงให้เหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อรักษาองค์ความรู้ของหมอมือเมืองมิให้สูญหายไปจากชุมชน เกิด

ความเข้าใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชุมชนได้ ซึ่งศักยภาพและบทบาทของหมอมือเมืองตำบลดงมะตะ เป็นตัวอย่างที่สำคัญของการพึ่งตนเอง เพราะประสบการณ์และการดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านสุขภาพได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ในปีงบประมาณ 2559 สัญญาทุนเลขที่ K 591022 รวมถึงได้รับความร่วมมือจากหมอมือเมือง และชุมชนตำบลดงมะตะ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย ที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. 2559. **วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา**. รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด. กรุงเทพฯ. 208 น.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2547. **พลวัตสุขภาพกับการพึ่งพาตนเอง ภาคชนบท**. สำนักงานวิจัยสังคมและสุขภาพ. นนทบุรี. 314 น.
- จันทร์ทิรา เจียรณัย และคณะ. 2555. **รายงานการวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย การผดุงครรภ์แผนไทย และการใช้สมุนไพรมือพื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมอมือพื้นบ้านรอบเขตพื้นที่เขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร**. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. นครราชสีมา.
- ชนิดา มัททวงกูร และคณะ. 2557. **การสังเคราะห์และการปรับตัวและจุดยืนของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบสุขภาพชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี**. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)*. 35(2); 206-222.
- เด่นศักดิ์ หอมหวล และคณะ. 2559. **การจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาสุขภาพแบบพึ่งตนเอง บ้านชบา อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก**. รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ปี 2559 วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ เรื่องสังคมผู้สูงอายุ. นครศรีธรรมราช. 39-45.
- ปิยนุช ยอดสมสวย และ สุพิมพ์ วงศ์ทองแท้. 2552. **รายงานการวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาของหมอมือพื้นบ้านในอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก**. คณะสหเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ.
- รังสรรค์ จันดี. 2547. **ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: มิติทางวัฒนธรรมในการดูแลสุขภาพผู้ติดเชื่อและผู้ป่วยเอดส์ในภาคเหนือของประเทศไทย**. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. 348 น.
- สิริมาส เสงร์ศรี. 2547. **ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ และการจัดการยุคใหม่**. รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ ปี 2547 มหาวิทยาลัยนเรศวร เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านทรงคนะใหม่สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. พี.เอ. สิวัง จำกัด. กรุงเทพฯ. 237-251.
- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ. 2556. **พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้าน ในจังหวัดชายแดนภาคใต้**. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*. 5(4); 14-27.